

Itsemääräämisoikeus

TEORIASTA KÄYTÄNTÖÖN

***Paul Tiensuu, Maija Aalto-Heinilä &
Anna Mäki-Petäjä-Leinonen (toim.)***

Vastapaino
Tampere 2023

DOI: 10.58181/VP9789523970069

Tämän teoksen Open Access -editio on lisensoitu CC BY-NC-ND 4.0 -käyttöluvalla. Voit jakaa avoimen kirjan, mutta sinun on mainittava lähde asianmukaisesti.

Et voi käyttää aineistoa kaupallisiin tarkoituksiin, etkä tehdä siihen muutoksia.

Tarkastele käyttö lupaa osoitteessa:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>

Tämän kirjan avoimen julkaisemisen (Open Access) ovat rahoittaneet:

- Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden laitos
- Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta
- Suomen Akatemian rahoittama Vammaisuus ja ihmisarvo (Disability & Dignity) -hanke
- Suomen Akatemian rahoittama Algoritmisen läpinäkyvyyden mahdollisuudet ja rajoitukset (AlgoT) -hanke
- Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittama hanke: Hyvinvoinnin turvaaminen pandemia-aikoina: kohti yhteistyöhön perustuvaa syndemioiden hallintaa (WELGO)
- Koneen säätiön rahoittama hanke: Varjoja paratiisissa? Muistisairaana ihmisen oikeuksien toteutuminen hyvinvointivaltiossa (VAPA)
- Helsingin yliopiston rahoittama Eläimet hyvinvointiregimissä -hanke

Maksullinen painettu kirja ja sähkökirja (ePub) ovat myös saatavilla.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

© Vastapaino, tekijät

ISBN 978-952-397-006-9 (painettu kirja)

DOI: 10.58181/VP9789523970069 (Open Access)

Kustannusosakeyhtiö Vastapaino

Yliopistonkatu 60 A

33100 Tampere

www.vastapaino.fi

Painopaikka: Drukätava, 2023

Sisällys

- 1 Paul Tiensuu, Maija Aalto-Heinilä & Anna Mäki-Petäjä-Leinonen:
Johdanto: itseys, autonomia ja itsemääräämisoikeus 7

Osa I: Itsemääräämisoikeuden filosofia

- 2 Niko Noponen: *Miten torjua herruutta – itseään määrävien kansalaisten tasavaltainen vapaus* 51
3 Markku Oksanen: *Itsemäärääminen ja itsensä omistaminen* 73
4 Arto Laitinen: *Voiko yliopisto olla täysin autonominen?* 95
5 Matti Häyry: *Itsemääräämisoikeus ja oikeudenmukaisuus bioetiikassa* 113
6 Maija Aalto-Heinilä: *Autonomia ja hyvinvointi* 133

Osa II: Itsemääräämisoikeus oikeusteoriassa

- 7 Paul Tiensuu: *Itsemääräämisoikeuden perusteleminen ihmisoikeutena* 155
8 Ida Koivisto & Pauli Rautiainen: *Valtio yksilön itsemääräämisoikeuden määrittäjänä* 183
9 Sanna Mustasaari: *Bileet! Feministinen teoria, relationaalinen autonomia ja nuorten seksuaalioikeudet* 209
10 Visa Kurki: *Eläinten itsemääräämisoikeus?* 233
11 Jenni Hakkarainen: *Kuinka digitaalinen ihminen kootaan?* 251

Osa III: Autonomia ja itsemääräämisoikeus käytännössä

- 12 Kirsi Pollari: *Lapsen itsemääräämisoikeus terveydenhuollossa* 273
13 Heidi Vanjusov: *Asiakkaan osallisuus itsemääräämisoikeuden ilmentäjänä päihdepalveluissa* 303
14 Susanne Uusitalo: *Itsemääräämisoikeus, addiktio ja ”väärät valinnat”* 329
15 Anna Mäki-Petäjä-Leinonen: *Autonomiia relaatioissa – ikääntyvien ihmisten kokemuksia autonomiansa toteutumisesta* 349
16 Henna Nikumaa: *Muistisairaana autonominen toimijuus – sairastuneen yksilölliset ja termisidonnaiset kokemukset* 365

Kiitokset 391

Kirjoittajat 392

Matti Häyry

5 Itsemääräämisoikeus ja oikeudenmukaisuus bioetiikassa

Potilaan ja asiakkaan itsemääräämisoikeus on yksi länsimaisen bioetiikan kulmakivistä.¹ Bioetiikka tarkoittaa muun muassa terveys-ammattilaisten säännöstöjä, terveyden ja hyvinvoinnin yhteiskunnallista säätelyä sekä bio-, lääke- ja hoitotieteen oikeita käytäntöjä koskevaa moraalista analyysiä.² Bioetiikka tarjoaa tämän luvun tarkasteluille kontekstin, vaikkakin pääpaino on itsemääräämisen suhteessa laatimaani oikeudenmukaisuuden ”karttaan”, joka esittelee, kun vapaus ja autonomia on alustavasti luonnehdittu.³

Itsemääräämisoikeus on avoin erilaisille tulkinnoille taustaoletusten mukaan. Onko kyseessä universaalin, aina ja kaikkialla samanlaisen yksilön vai positionaalisen, ajan, paikan tai kulttuurin mukaan määrittyvän ryhmän jäsenen oikeus? Onko oikeus kellä tahansa yksilöllä vai vain niillä, jotka täyttävät jotkin rationaalisuutta tai moraalisuutta koskevat ehdot? Onko se vain perinteisten, spontaanisti muotoutuneiden ryhmien jäsenillä vai myös itse itsensä ryhmiksi tunnistaneiden? Kuka tai mikä on ”itse”, mitä ”määrääminen” tässä tarkoittaa ja minkälaisesta ”oikeudesta” on kysymys vaikkapa omien, muiden ihmisten, yhteisön, yhteiskunnan, ammattikuntien, valtion ja oikeuslaitoksen velvollisuuksien kannalta?

Asiaa voi valaista tarkastelemalla sitä erilaisia oikeudenmukaisuuskäsityksiä vasten. Tarkastelen seuraavassa ensin, kuinka itsemääräämisoikeus peilautuu liberaalissa perinteessä ”pahan holhousen” vastaisuuteen, ja selvitän sitten, kuinka holhous voikin

1 Gylling 1991.

2 Häyry 2014; 2015.

3 Häyry 2018.

näyttäytyä hyvänä muiden moraalisten ja poliittisten perinteiden näkökulmista. Luvun tarkoitus on osoittaa, miten argumentit itsemääräämisoikeuden rajoittamisen puolesta ja sitä vastaan voivat perustua erilaisille oikeudenmukaisuuskäsityksille. Viitekehyksenä on osin hyötynäkökohtiin nojautuva liberaali käsitys, jota ei suomalaisessa keskustelussa juurikaan suosita mutta jonka merkitys aika ajoin korostuu kansainvälisen bioetiikan vaikutuksesta.

Itsemääräämisoikeuden perusta liberaalissa perinteessä

Ihminen hahmotetaan joissakin filosofisissa koulukunnissa ensisijaisesti yhteisön tai muun kollektiivin jäseneksi.⁴ Esimerkiksi antiikin kreikkalaisklassikko Aristoteleen hyveellinen mies oli kultaista keskitietä käyvä kukoistavan kaupunkivaltion jäsen,⁵ geneveläisen valistusfilosofi Jean-Jacques Rousseau'n sivistynyt ihminen oli kaikkien jakamaan yleistähtoon mukautunut valtion kansalainen,⁶ ja saksalaisen sosialisti-ikoni Karl Marxin oikea luokkataistelija oli oman asemansa proletariaatin osana tiedostanut työläisjoukon osa.⁷ Toisissa filosofian koulukunnissa taas korostuu individualismi ja yksilöiden lähtökohtainen omaehtoisuus. Erillisiksi hahmotetut ihmiset voivat, kuten englantilaisen liberalismin airuet Thomas Hobbes⁸ ja John Locke⁹ ajattelivat, olla niin heikkoja, että heidän on liittouduttava keskenään joko henkensä pitimiksi tai muuten parantaakseen elinolosuhteitaan. Tästä huolimatta heille kuuluu luonnon tai Jumalan suoma yksilöys, joka asettaa rajoituksia sille, kuinka muut voivat kohdella heitä. Itsemääräämisoikeus, niin kuin se nykyään ymmärretään liberaalissa poliittisessa filosofiassa ja länsimaisen bioetiikan valtavirrassa, kumpuaa jälkimmäisestä, individualistisesta perinteestä.

4 Häyry 2000.

5 Aristoteles 1991; Sihvola 1994.

6 Rousseau 1997; Sivenius 1986.

7 Marx 1974; Juntunen & Mehtonen 1982.

8 Hobbes 1999; Lagerspetz 1990.

9 Locke 1995; Patoluoto 1986.

Englantilaisfilosofi John Stuart Mill muotoili liberalismiin kannalta tärkeimmät valtion ja yksilön väliset vaikutussuhteet ja niiden oikeutuksen paljon lainatussa kirjoituksessaan *Vapaudesta* vuodelta 1859:

Tämän esseen tarkoituksena on ilmaista yksi erittäin yksinkertainen periaate, joka määrittelee täydellisesti ne toimet, joita yhteiskunta on oikeutettu pakolla ja ohjauksella kohdistamaan yksilöihin, olipa niiden välineenä sitten fyysinen voima laillisten rangaistusten muodossa tai yleisen mielipiteen moraalinen pakko. Tuo periaate on, että ainoa päämäärä, jonka takia ihmiskunta saa, yksilöinä tai kollektiiveina, puuttua muiden jäsentensä toiminnan vapauteen, on itsepuolustus. Ainoa tavoite, jonka saavuttamiseksi voimaa voitaisiin käyttää ketään sivistyneen yhteiskunnan jäsentä kohtaan, on estää muille aiheutuva vahinko. Yksilön oma hyvä, fyysinen tai moraalinen, ei ole riittävä peruste. Häntä ei saa pakottaa tekemään tai olemaan tekemättä jotain siksi, että se olisi hyväksi hänelle itselleen, koska se tekisi hänet onnellisemmaksi tai koska se olisi muiden mielipiteen mukaan viisasta tai oikein. Nämä ovat hyviä perusteluita nuhdella häntä tai väitellä hänen kanssaan tai taivutella häntä tai vedota häneen, mutta eivät pakottaa tai rangaista häntä, jos hän toimii vastoin neuvoja. Näiden oikeuttamiseksi tarvitaan, että estettäväksi halutun käytöksen voidaan laskea tuottavan pahaa jollekulle muulle. Kukaan meistä ei ole vastuussa yhteiskunnalle mistään muusta toimintaamme kuin siitä, joka koskee muita. Sen osan suhteen, joka koskee vain yksilöä itseään, hänen riippumattomuutensa on oikeutetusti absoluuttinen. Itsensä suhteen, oman ruumiinsa ja mielensä suhteen, yksilö on suvereeni.¹⁰

Tästä katkelmasta voidaan johtaa neljä vapaudenrajoituksia koskevaa periaatetta.¹¹

Vahinkoperiaatteen mukaan rajoitukset ja pakkokeinot ovat oikeutettuja vain silloin, kun yksilö ilman niitä vahingoittaisi muita

10 Mill 1996, 13 (lainatun katkelman suom. Häyry 2020, 121).

11 Feinberg 1984; 1985; 1986; 1988; Gylling 1991, 20–25; Häyry 2019, 244.

yksilöitä. Erityisesti vakava fyysinen vahinko muille on aina riittävä peruste laillisille (ja moraalisille, yleisen mielipiteen kautta toimiville) rajoituksille. Myös psyykkinen vahinko muille voi olla riittävä peruste rajoituksille. Niiden kohdalla on kuitenkin oltava varovaisempi, koska sielullista epämukavuutta muiden tekemisistä on mahdollista kokea riippumatta heidän toimintansa luonteesta sinänsä. Se, että yksi ihmisjoukko päättää loukkaantua esimerkiksi toisen ihmisjoukon harmittomista kulttuurisista tavoista, ei sellaisenaan oikeuta pakkoa eikä rajoituksia.

Antipaternalismin periaatteen mukaan rajoitukset ja pakkokeinot eivät ole oikeutettuja silloin, kun yksilö vahingoittaa toiminnallaan vain itseään. *Antimoralismin periaate* sanelee, että yksilön moraalityttömyys toisten silmissä ei sinänsä oikeuta rajoituksia eikä pakkoa häntä vastaan. *Antiprudentialismin periaate* puolestaan toteaa, että yksilön irrationaalisuus (”järjettömyys” toisten silmissä) ei ole riittävä peruste hänen toimiensa rajoittamiselle pakkokeinoin. Yksilön suvereeni itsemääräämisoikeus asettaa Millin teorian mukaan nämä rajoitukset puuttumiselle ihmisten elämään ja valintoihin.

Periaatteet pätevät Millin mallissa aikuisiin sivistyneen yhteisön jäseniin, mutta eivät (pieniin) lapsiin, mielisairaisiin, tilapäisessä mielenhäiriössä tai tunnekuohun vallassa oleviin, toimintansa vaaroista tietämättömiin eivätkä ”barbaareihin”, eurooppalaista ”alemmalla” tasolla olevien kulttuurien edustajiin. Poikkeuksina mainitut ryhmät tarvitsevat hyvääntahtoista, valistunutta itsevaltiasta, joka tekee päätöksiä heidän vapautensa ja hyvinvointinsa edistämiseksi. Sen sijaan täysi-ikäisillä, täysivaltaisilla sivistyskansojen jäsenillä on luovuttamaton oikeus hoitaa, hyvin tai huonosti, omat asiansa ja kärsiä tekojensa seuraukset.

Vaikka Mill puhuu vapaudesta oikeutena, hän korostaa utilitaristina eli suurimman hyödyn, onnellisuuden tai hyvinvoinnin tavoittelijana,¹² että toiminnan, ilmaisun ja valinnan vapaus perustuu mahdollisimman monen ihmisen mahdollisimman suureen onnellisuuteen. Hän perustelee vapauden hyödyllisyyttä kahdella toisiaan

¹² Mill 2000.

täydentävällä tavalla. Toisaalta yksilön autonomian tunnustaminen ja vaaliminen lisäävät hänen haluaan ja kykyään hoitaa hyvin sekä omia että muiden asioita – hänestä tulee yritteliäs ja tehokas, mikä lisää yleensä onnellisuutta maailmassa. Toisaalta yksilöiden luovuus, eksentrisyys ja kyky nähdä asioita uudella tavalla johtavat toimintavaihtoehtojen monipuoliseen tarkasteluun ja politiikkojen kriittiseen arviointiin.¹³ Millin näkemykselle vapauden arvosta voidaan antaa myös liberalistisempi tulkinta – sellainen, jossa rajoitusten puutetta kannatetaan vetoamatta sen arvioituihin seurauksiin. Millin oma ehdotus yhteiskuntakokeiluista voisi selittää sellaisen luennan, samoin ajatus vapauden valinnasta ”toiseksi parhaana vaihtoehtona” kaikille heidän omista arvoistaan riippumatta. Lopputulos on kuitenkin sama.

Millin kantaa ei aina ole pidetty kestäväenä. Esimerkiksi Isaiah Berlin totesi kirjoittaessaan vapauskäsityksistä sata vuotta Millin jälkeen, tämän näkemyksen vastaisesti, että Skotlannin ja Uuden Englannin puritaanit tuottivat sekä tehokkuutta että luovuutta ja neroutta äärimmäisen rajoittavilla uskonnollisilla, moraalisilla ja laillisilla järjestelyillä.¹⁴ Tämä kritiikki onkin suoraviivaista utilitarismia vastaan esitettynä todennäköisesti oikea. Kausaalisuhdetta vapauden ja onnellisuuden välillä on vaikea todistaa, eikä sen tueksi voida esittää kiistatonta empiiristä evidenssiä. Millin ajatukset elävät kuitenkin liberaalissa ajattelussa ja niitä sovelletaan usein varsin suoraviivaisesti bioetiikassa, terveydenhuollossa ja sosiaalipalveluissa. Yksilöllinen itsemääräämisoikeutemme sanelee, että puuttuminen toimintaamme on, ellei se suoranaisesti vahingoita muita, pahaa holhousta (paternalismia, moralismia tai prudentialismia) ja sellaisena tuomittavaa.

Paha holhous liberaalin perinteen valossa

Täysivaltaisten yksilöiden pakottaminen eli heidän vapauteensa puuttuminen estämällä tai sanktion uhalla¹⁵ on liberaalin käsityk-

¹³ Häyry 2000, 148–149.

¹⁴ Berlin 1969.

¹⁵ Häyry & Takala 2016; 2018.

sen mukaan oikeutettua vain, jos se estää tai ehkäisee konkreettisen vahingon aiheutumista muille yksilöille. Pahan holhouksen ja itsemääräämisoikeuden loukkausten piiriin joutuu tämän määrittelyn myötä moni terveydenhuoltoon ja sosiaalipalveluihin sovitettu, bioetiikan tarkastelun kohteisiin kuuluva toimintalinja.

Elämäntavat ja ruokailutottumukset vaikuttavat huomattavasti ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Tasapainoinen ruokavalio, joka ei sisällä liikaa tyydyttyneitä rasvahappoja tai sokeria, näyttää kulkevan käsi kädessä pidemmän ja terveemmän elämän kanssa. Alkoholi ja huumeet taas yhdistyvät tutkimuksissa lyhyempiin elinkaariin ja lisääntyneisiin sairauksiin. Sopivilla normatiivisilla taustaoletuksilla näiden havaintojen varaan voidaan rakentaa hyvinkin holhoavia säädöksiä ja politiikkaa.¹⁶ Jos uskotaan, että yksilöt ovat ensisijaisesti itse vastuussa terveysvalinnoistaan ja etteivät itse aiheutetut terveysongelmat kuulu valtion vastuualueeseen, julkisia terveyspalveluita ei ehkä haluta taata niille, joilla on elämäntapoihin liittyviä terveysongelmia. Kansalaisten näkökulmasta tämä näyttäytyy pakottavana holhouksena: elleivät he noudata viranomaisten ohjeita, heitä uhkaa putoaminen julkisten palveluiden ulkopuolelle, ja koska he eivät toimillaan suoranaisesti vahingoita muita, kyseessä voi olla vain (luultavasti moralistinen) holhous. Suomalaisessa yhteiskunnassa tällainen näkemys ei ainakaan nyt ole poliittista todellisuutta, mutta koska asiasta meilläkin keskustellaan, asiantila voi muuttua. Keskeinen ajatus tässä on joka tapauksessa se, että *jos* yhteiskunta tarjoaa julkisen terveydenhoidon, *niin* sen valikoiva tarjoaminen vain niille, jotka noudattavat tiettyjä terveelliseksi katsottuja elämäntapoja, on holhoavaa.

Monet uudet teknologiat lupaavat tehdä ihmisistä geneettisesti, biologisesti ja fyysisesti aiempaa voimakkaampia ja parempia.¹⁷ Vapaaehtoisesti valittu hoito tai parantelu ei loukkaisi vahinkoperiaatetta, koska oma itsemääräytyvä päätöksemme oikeuttaa toiminnan ja sen seuraukset. Moni väittää kuitenkin, että teknologioiden tar-

¹⁶ Ahola-Launonen 2015; 2016a; 2016b.

¹⁷ Häyry 2012.

joamia mahdollisuuksia ei pitäisi sallia.¹⁸ Vaikka ne tekisivät jotkut meistä voimakkaammiksi, pitkäikäisemmiksi, älykkäämmiksi tai myötätuntoisemmiksi, ne uhkaavat ihmisyyttämme ja yhteisöllisyyttämme. Puuttuminen perinteisiin, spontaanisti aikojen saatossa muotoutuneisiin yhdessäolon rakenteisiin, tuottaa vaaroja, joita ei voida ilmaista konkreettisen vahingon kielellä. Vahinkoperiaatteen ohittava (paternalistinen tai moralistinen) holhous olisikin teknologian kriitikkojen mukaan paikallaan.

Kun geenitestausta yleistyy, perinnölliset poikkeamat voidaan havaita alkioista jo ennen kuin ne istutetaan kohtuun ja raskaus alkaa. Tämä tarjoaa vaarattoman tavan jälkikasvun valikointiin, kunhan alkiokehityksen keskeyttämistä koeputkessa muutaman solujakautumisen jälkeen hedelmöityksestä lukien ei pidetä laillisessa tai moraalisisessa mielessä vahingollisena. Jotkut vammaistutkijat sekä vähemmistöjen asemaa ja erilaisuutta korostavat eetikot ovat kuitenkin arvostelleet tällaista seulontaa.¹⁹ Heidän mukaansa monikaan niistä biologisista ja fyysisistä eroista, joita lääketiede yrittää eliminoida, ei sinänsä edusta vammaisuutta, jonka olemassaoloa pitäisi ehkäistä. Yhteisön asenteet ja yhteiskunnalliset rakenteet voivat kompensoida ihmisten erilaisia kyvykkyyksiä tai olla tekemättä niin. Jälkimmäisessä tapauksessa luomme yhdessä vammaisuutta sosiaalisena konstruktiona. Geneettinen valikointi on turhaa ja vaarallista, koska se antaa sellaisen kuvan, ettei tietynlaisia ihmisiä pitäisi olla olemassa.²⁰ Vaikka selvästi mitattavaa vahinkoa ei aiheuteta, kansalaisten yhdenvertaisuus ja tasa-arvo kyseenalaistuvat. Tämä on pyrittävä estämään, holhoamalla tulevia vanhempia, ellei muu auta.

Jos terveydenhuolto järjestettäisiin puhtaasti esimerkiksi yhteisen saatavuuden ja sosiaalisen vastuun periaatteiden mukaisesti, lopputulos voisi olla, että jokainen kansalainen saisi samat julkiset palvelut eikä kukaan voisi edes maksamalla saada muita hoitoja.²¹

18 Kass 2002; Habermas 2003; Sandel 2007.

19 Takala 2009.

20 Häyry 2009.

21 Loewy 1997.

Näin ei ole käynyt missään: sosiaalidemokraattiset hyvinvointivaltioidet sallivat yksityisen sektorin olemassaolon,²² ja niitä sosialistisempia järjestelmiä vaivaavat lahjonta ja muut korruption muodot. Ideologian tasolla tämä olisi kuitenkin mahdollista. Järjestely edellyttäisi vahinkoperiaatteen ylittävää, esittämässäni liberalistisessa mielessä holhoavaa säätelyä. Vaikka yksilöt voisivat osoittaa, etteivät he vahingoita ketään ostamalla ylimääräisiä hoitoja ja hoivaa, valtion pitäisi silti estää heitä tekemästä sitä.

Ihmiset voivat haluta, hyvinkin rationaalisesti, toimenpiteitä, jotka eivät ole itsestään selvästi hyväksi heille. Millin viitekehyksestä nähtyinä nämä tapaukset ovat ongelmattomia. Kunhan toimijat ovat täysijärkisiä ja -valtaisia ja tekevät päätöksensä tietoon perustuen ilman pakkoa, heidän tulisi antaa tehdä valintansa, vaikka ne näyttäisivät vääriltäkin. Joidenkin teoreetikkojen ja terveydenhuollon ammattilaisten mielestä tämä ei kuitenkaan ole riittävää. Kun yksilöt kieltäytyvät henkensä pelastavista verensiirroista uskonnollisin perustein tai vaativat lääkäreitä leikkelemään kehojaan esteettisistä tai kulttuurisista syistä, päätös ei ehkä ole riittävän aito eikä vastaa henkilön todellista tahtoa. Alistavien kulttuuristen tai sosiaalisten käytäntöjen sanelemat valinnat voidaan katsoa epäautonomisiksi ja epäautenttisiksi, ja ne voidaan sellaisina jättää huomioimatta siitä huolimatta, että suoranaista vahinkoa on vaikea osoittaa.

Näyttääkin siltä, että vahinkoperiaattele on monia vaihtoehtoja. Edellä mainitut vastaväitteet kuvataan kuviossa 1.

Millin logiikan mukaan kaikki säädökset ja toiminnan rajoitukset, jotka perustuvat kuvion 1 laatikoissa mainittuihin seikkoihin (lukuun ottamatta, johonkin raja-asteeseen, oikean alakulman ymmärryksen puutetta), ovat pahaa holhousta, joka loukkaa yksilöiden itsemääräämisoikeutta. Koska niillä kaikilla kuitenkin on kannattajansa, asiaan kannattaa tutustua tarkemmin oikeudenmukaisuuden erilaisten tulkintojen valossa.

²² Takala 2002.

Kuvio 1. Pahan holhouksen perustelut liberaalilta kannalta.

Oikeudenmukaisuuden ulottuvuudet

Oikeudenmukaisuuden ytimessä ovat, aiemmin bioetiikan kontekstissa laatimani mallin mukaan,²³ yhtäläisyys ja tasa-arvo. Samanlaisia tapauksia on käsiteltävä samalla tavalla ja erilaisia eri tavalla, jokainen on yhteisten valintojen suhteen yhden arvoinen, eikä kukaan ole useamman kuin yhden arvoinen, ja päätöksiä tehtäessä on kuultava kaikkia niiden vaikutuspiiriin kuuluvia tai ainakin heidät on otettava niissä täysimittaisesti huomioon. Tämän jälkeen näkemykset kuitenkin eriytyvät. Joidenkin mielestä on oikeudenmukaista, että tuotantovälineet ja pääoma ovat yksityisessä hallinnassa, toisten mielestä julkinen valvonta tai hallinnointi olisi parempi ratkaisu. Joidenkin mielestä oikeudenmukaisuudelle on olennaista kaikkien universaali samanlaisuus ja sen myötä heidän oikeuksiensa ja velvollisuuksiensa yhdenmukaisuus, kun taas toisten mukaan ihmisten positionaalinen erilaisuus ja erilaiset roolit ovat tärkeämpiä. Joidenkin mielestä aineettomat yhteisölliset perinteet ja paikallinen etu ovat keskeisiä, toisten mielestä taas on ajateltava kaikkien, tai ainakin mahdollisimman monen, aineellista

23 Häyry 2018.

Kuvio 2. Kuusi oikeudenmukaisuusteoriaa käsitteellisellä kartalla.

hyvinvointia globaalisti. Kuviossa 2 esitetään näiden kantojen suhteelliset paikat, niiden nimet filosofisina ja poliittisina oppeine sekä ne pääulottuvuudet, joiden suhteen ne eroavat toisistaan. Vaikka kuvion kolmiakselinen kartta mainitsee teorioita nimeltä ja vaikka annan seuraavassa esimerkkejä teoreetikoista, jotka voidaan liittää niihin, tarkoitukseni ei ole esitellä tarkkaan yksittäisiä teorioita, vaan niiden tietyistä yhteisistä piirteistä muodostuvia teoreettisia ideaalityyppejä.²⁴

Libertarismi korostaa yksilöiden oikeuksia ja velvollisuuksia. Tärkeimmät oikeutemme turvaavat elämäämme ja ruumiillista koskemattomuuttamme sekä mahdollistavat pitävien sopimusten teon ja yksityisomaisuuden suojan. Vain muiden aktiivinen puuttuminen elämäämme ja toimintaamme loukkaavat näitä oikeuksia. Vaikka yksilön luonnollinen kyky pysyä hengissä ja hyvinvoivana olisi rajallinen, se ei ole kenenkään muun syytä. Vaikka yhteiskunnalliset järjestelyt estäisivät joitakuuta elämästä hyvää elämää, se ei ole kenenkään muun vastuulla – ainakaan mitä poliittisiin toimenpiteisiin ja valtion rooliin tulee. Teemme oman onnemme ja vain me olemme vastuussa siitä. Mikäli muut loukkaavat tai aikovat loukata

²⁴ Weber 1978, xxix–xxxiv.

aiemmin mainittuja oikeuksiamme, valtio suojelee meitä, ja siksi legitimejä valtion osia ovat armeija, poliisivoimat ja oikeusjärjestelmä. Kaikesta muusta pitävät huolen vapaaehtoiset sopimukset. Tämä koskee muun muassa sosiaaliturvaa, koulutusta ja terveydenhuoltoa. Niiden rahoittamiseksi valtion olisi kerättävä veroja, tarvittaessa ilman kansalaisten suostumusta, mikä loukkaisi heidän oikeuttaan yksityiseen omaisuuteensa.²⁵

Sosialismi on libertarismin aatteellinen vastakohta. Sosialistien mukaan libertaristit tukevat kapitalismia, taloudellista, yhteiskunnallista ja poliittista järjestelmää, joka on riistänyt yksilöiltä elämäntalouden ja uhkaa heidän aitoa vapauttaan ja aitoja oikeuksiaan. Opin maltillinen versio toteaa, että ainakin huonompiosaisten turhaan vastuullistamiseen olisi saatava loppu. Tällä strategialla ei ole järkeenkäypää perustaa, koska yksilöt voivat tulla sairaisiksi, köyhiksi ja työttömiksi monenlaisista historiallisista, kulttuurisista, perheeseen liittyvistä, sosiaalisista, poliittisista, maantieteellisistä ja perinnöllisistä syistä täysin ilman omaa vikaansa.²⁶ Siksi jaettu yhteiskunnallinen vastuu ja huolehtiva hyvinvointivaltio ovat parempi vaihtoehto kuin libertaarien suosittama yöpartijavaltio. Sosialismin jyrkemmät muotoilut johdattelevat kohti vallankumouksellisempia oppeja. Proletariaatin jäsenet on vieraannutettu työnsä tuloksista, muista ihmisistä ja jopa omasta todellisesta minästään. Heidän on tultava tietoisiksi itsestään luokkana ja käytävä kapitalisminvastaiseen taisteluun siinä toivossa, että tuloksena syntyvä proletariaatin diktatuuri tai sitä seuraava luokaton ja valtioton (kommunistinen) yhteiskunta vapauttaa heidät.²⁷

Korostan tässä vielä, että en siis puhu näistä enkä seuraavistaakaan näkemyksistä konkreettisina poliittisina oppeina vaan idealistityyppeinä, ajattelun raja-arvoina. Libertarismin ja sosialismin välinen käytännön vastakkainasettelu ei ole globalisoituneessa maailmassa enää selvä, kun historia jo ”loppui” Francis Fukuyaman²⁸

25 Nozick 1974.

26 Dworkin 1981a; 1981b; Cohen 1989.

27 Cohen 1988.

28 Fukuyama 1992.

luonnostelemalla tavalla kapitalismin voittokulkuun (ja kiistakump-paneiksi jäivät vain sen korporaatio- ja valtioversiot) ja kun melkein kaikkialla ovat käytössä sosiaalista yhtäläisyyttä edistävät ja usein yksilönvapauteen puuttuvat turvamekanismit.²⁹ Vaikka todellisuus on monisysisempi, ideaalityyppien tarkastelulla voidaan selkeyttää joitakin bioeettisiä argumentteja holhoukseen liittyvissä asioissa.

*Utilitarismin*³⁰ mukaan jokaisen toimijan – yksilön, ryhmän, yhteisön, viranomaisen tai valtion – pitäisi aina puolueettomasti tähdätä toimintansa vaikutuspiiriin kuuluvien suurimpaan hyvään. Se, mikä on hyvää, on määriteltävissä monin eri tavoin. Hyvä voi tarkoittaa subjektiivisesti, objektiivisesti tai intersubjektiivisesti koettua ja havainnoitua hyvinvointia tai tarpeiden tyydytystä tai taloudellista, evolutionaarista tai jopa esteettistä kukoistusta. Ilmaisuuksia ”suurin hyvä” puolestaan voi viitata kokijoiden määrään, hyvän yhteenlaskettuun määrään populaatiossa tai kumpaankin.³¹ Jotkut filosofit ja erityisesti taloustieteilijät ovat suosineet hyvän yksikkönä rationaalisten preferenssien tyydyttymistä, koska sitä voidaan heidän mukaansa tieteellisesti mitata ja vertailla.³² Preferenssit ovat rationaalisia heidän tarkoittamassaan mielessä, kun ne on muotoiltu autonomisesti ja harkitusti, riittävän tiedon valossa ja ottaen realistisesti huomioon toimintaympäristö, jossa niitä pyritään tyydyttämään. Utilitarismin muista teorioista erottava piirre on kaikkien perinteisten ja teoreettisten arvojen ja normien välineellistäminen. Oikeuksia tai velvollisuuksia ei ole olemassa sinänsä vaan vain välineinä suurimpaan hyvään.

Kommunitarismi sanoutuu jyrkästi irti siitä, että arvot ja normit nähtäisiin välineinä suurimman hyödyn saavuttamiseksi. Opin mukaan historiallisesti muotoutuneet yhteisöt sekä niiden orgaanisesti ja spontaanisti kehittyneet perinteet ja roolijaot luovat parhaan perustan inhimilliselle yhteisö- ja yhteiskuntaelämälle.³³ Avain jaettuun solidaarisuuteemme on se, ettemme yritä laskelmoida ja hallita kaik-

29 Ks. tämän teoksen johdanto.

30 Cohen 2009.

31 Häyry 1994, 48–67; 2007; 2010, 184–187.

32 Harsanyi 1982.

33 MacIntyre 1981.

kea, vaan tunnistamme ja tunnustamme, että ihmiselämään sisältyy monenlaisia ”annettuja” tai ”lahjoitettuja” elementtejä, joita emme koskaan pysty täysin kontrolloimaan.³⁴ Kun olemme myöntäneet rajoituksemme, näemme, kuinka riippuvaisia olemme toisistamme, ja heräämme suojelemaan rakenteita, jotka tekevät keskinäisen avun mahdolliseksi.³⁵ Kommunitarismin filosofiset tulkinnat ovat pitkälti yhteensopivia liberaalin demokratian periaatteiden kanssa, mutta sen käytännölliset poliittiset versiot usein eivät.³⁶ Eroteltaessa jyrkästi eri yhteisöt ja niille ominaiset tavat, oikeudet ja asemat päädytään helposti konservatiiviseen nationalismiin ja muukalaisvihamielisyyteen. Tällainen luenta on rakenteeltaan, muttei sisällöltään, samalla tavalla identiteettipoliittinen kuin myöhemmin tekstissä esittelemäni hoivaetiikan intersektionaaliset jatkotulkinnat.

Toimintakykyetikot arvostelevat preferenssiutilitarismia siitä, että se saattaa rohkaista yksittäisissä tapauksissa järkevän tuntuista mutta kokonaisuuden kannalta huonoiksi osoittautuvia ratkaisuja. He uskovat, että valinta, vaikka se olisikin autonominen ja rationaalinen, voi samalla olla myös sortavien ja painostavien olosuhteiden, asenteiden ja tapojen sanelema. Perinne voi määrätä, että naisen paikka on kotona perheen luona, ja naisen (kontekstissaan autonominen ja rationaalinen) valinta jäädä kotikyläänsä kaupungin ja tehdastyön sijasta voi olla tämän perinteen pakottama. Tällaisessa tapauksessa ulkoisesti rajattuja adaptiivisia preferenssejä – ”parasta vain jäädä kotiin” – ei saisi ilman muuta pitää aitoina tahdonilmauksina eikä mukauttaa poliittisia päätöksiä niihin. Sen sijaan pitäisi edistää alistettujen ryhmien jäsenten mahdollisuuksia, kykyjä ja positiivisia vapauksia niin, että he todella voisivat tehdä elämäänsä koskevat päätökset omalakisesti. Tämä voidaan tehdä joko tutustumalla kunkin tilanteen erityispiirteisiin ja etenemällä niistä sopivaan ja sopivantasoiseen ratkaisuun³⁷ tai nimeämällä tärkeimmät arvomme, kuten elämä, terveys ja sosiaalisuus, ja tar-

34 Jonas 1984.

35 Sandel 1982; 2009.

36 Ks. Lukes 1995 sekä tämän teoksen johdanto.

37 Sen 1992; 2011.

kastelemalla, kuinka niitä voidaan parhaiten suojata oikeanlaisella politiikalla.³⁸

Hoivaetiikka ja siitä versonut identiteetin ja tunnustuksen etiikka ovat vaihtoehtoja liberaaleille oikeudenmukaisuusteorioille, jopa siihen mittaen, että niiden mukaan ”oikeudenmukaisuus” ei välttämättä ole kaikkein tavoiteltavin moraalinen tai poliittinen arvo. Opín pioneeri Carol Gilligan korosti hoivaa ja ihmisten välisiä erityissuhteita hyötylaskelmien, oikeuksien ja velvollisuuksien sijasta.³⁹ Hän keskittyi naisten moraaliseen kehitykseen. Lawrence Kohlberg oli vain poikia ja miehiä koskeneissa tutkimuksissaan tullut siihen tulokseen, että moraalikehityksen huippu on seuraus- ja velvollisuusetiikassa.⁴⁰ Naisia ja tyttöjä tarkastellessaan Gilligan kuitenkin havaitsi, että heidän kehityksensä jatkui kohti erityissuhteita, joista tärkein esimerkki on side äidin ja lapsen välillä. Tämä naisten ja miesten ero on hänen mielestään tunnistettava ja tunnustettava, ja miehisen oikeudenmukaisuuden sijasta tai ainakin sen lisäksi on puhuttava naisten tekemästä hoivatyöstä. Hoivaetiikan lähestymistapa on siis alusta pitäen ollut feministinen. Sittemmin tästä juuresta kasvaneet teoriat ovat laajentuneet myös muihin positionaalisiiin suuntiin, jotka painottavat erilaisuuden merkitystä eettisissä tarkasteluissa. Opín uudempien suuntausten lähtökohtia ovat esimerkiksi jälkikolonialismi, fyysinen ja sosiaalinen sukupuoli sekä seksuaalinen suuntautuneisuus. Yhteiskunnallisessa keskustelussa nämä muodostavat ytimen identiteettipolitiikalle eli tunnustuksen vaatimiselle muillekin ryhmille kuin vain valkoisille, keski-ikäisille, heteroseksuaalisille, länsimaisille miehille.

Hyvän holhouksen mahdollisuus oikeudenmukaisuusteorioiden valossa

Jos itsemääräämisoikeus luonnehditaan erilaisten oikeudenmukaisuuskäsitteiden kautta – pelkän individualistisen autonomian ja

38 Nussbaum 1998; 2006; 2011.

39 Gilligan 1982.

40 Kohlberg 1981.

Kuvio 3. Itsemääräämisen tulkinnat oikeudenmukaisuusteorioiden mukaan.

Millin opin sijasta – kuva rikastuu alkuperäisestä huomattavasti. Jo liberaali utilitarismi kuvion 2 oikeassa alakulmassa sallii tietynlaiset holhouksen muodot silloin, kun yksilön päätöksenteko ei ole kompetenttia tai riittävän hyvin informoitua.⁴¹ Samassa kulmassa klasinen, vähemmän liberaali utilitarismi on valmis rajoittamaan kansalaisten toimia aina, kun lopputulos on mahdollisimman monen onnellisuus.⁴² Itsemäärääminen saattaakin siis koskea jopa seurausteikan kontekstissa vain sellaisia toimijoita ja toimintoja, jotka ovat seurausten ja niiden aiheuttamisen kannalta oikeanlaisia. Muissa teorioissa ajatus menee vielä pidemmälle. Kuviossa 3 on hahmoteltu, kuinka kuviossa 1 esitetyille ”pahan holhouksen” perusteluille voidaan antaa positiiviset tulkinnat oikeudenmukaisuusoppien valossa.

Oikean alakulman utilitarismissa yksilön itsemäärääminen voi tarkoittaa joko milliläisittäin sitä, että täysi-ikäiset, täysivaltaiset ihmiset saavat tehdä mitä haluavat, kunhan eivät selvästi vahingoita muita, tai sitä, että he saavat toimia kaikilla sellaisilla tavoilla, jotka edistävät mahdollisimman monen onnellisuutta. Ero näiden kahden version välillä on huomattava, mutta kummankin mukaan jotkut ra-

⁴¹ Mill 1996, 13–14, 95.

⁴² Häyry 2001, 75–83.

joitukset ovat sallittuja. Oikean yläkulman toimintakykyetiikka puolestaan kannattaa sellaista itsemääräämisoikeutta, joka suojaa ihmiselämän tärkeimpiä arvoja ja edistää kansalaisten mahdollisuutta kukoistukseen. Vasemman yläkulman kommunitarismi kannustaa sellaiseen itsemääräämiseen, joka noudattaa ja vahvistaa perinteisiä roolimalleja sekä yhteisön tapoja. Vasemman alakulman hoiva- ja identiteettiajattelu taas pitää kannatettavimpana omalakisuuksena erilaisuuden ymmärtämistä ja vaalimista. Yläreunan libertarismien mukaan yksilöt omistavat itsensä ja saavat tehdä järjen rajoissa omaisuudellaan mitä tahtovat. Alareunan sosialismi puolestaan näkee ihmiset toisistaan riippuvaisena kollektiivina, jossa aito itsemääräminen ilmenee parhaiten kaikkien tahdon mukaisuutena.

Näiden myönteisten kuvausten varjossa kaikki aiemmin mainitut pahan holhouksen piirteet ovat edelleen tallella. Kaikki opit ovat valmiita puuttumaan yksilöiden vapautteen omien normatiivisten ennako-oletustensa mukaisesti – tai jättämään heidät heille, ellei sääntöjä noudateta. Klassiset utilitaristit pakottavat hyödyn maksimointiin, toimintakykyetikot yksilöllisen, kommunitaristit yhteisöllisen, hoivaetikot ryhmänmukaisen ja sosialistit luokanmukaisen kukoistuksen tavoitteluun. Libertaristit kieltäytyvät hoitamasta itseaiheutetuiksi katsottuja tauteja ja vaivoja julkisin varoin, ja jyrkimmät sosialistit kieltävät terveyspalvelujen ostamisen ohi jonon. Ero on kuitenkin siinä, että jokainen toimintalinja näyttää oikeudenmukaisuuspuheella kuorutettuna ainakin hieman paremmalta kuin pelkkänä holhouksena holhouksen nimellä. Näyttääkin siltä, että itsemääräämisoikeutemme saa vain erilaisia sisältöjä erilaisten oikeudenmukaisuusteorioiden puitteissa.

Ongelma ei ratkea, vaikka näistä ”äärinäkemyksistä” siirryttäisiin lähemmäs kuvioiden 2 ja 3 keskustaa. Sinne hakeutuvat jossain järjestyksessä John Rawlsin⁴³ oikeudenmukaisuus reiluutena, Jürgen Habermasin⁴⁴ herruudeton keskustelu, Martha Nussbaumin⁴⁵ jot-

43 Rawls 1971.

44 Habermas 1984–1987.

45 Nussbaum 2011.

kin tulkinnat omasta teoriastaan sekä Gerald Cohenin⁴⁶ ja Ronald Dworkinin⁴⁷ sattuma- tai tuuriegalarismi. Kompromissinäkemyksinä nämä teoriat voivat osittain lakaista maton alle suhteensa sellaisiin periaatteisiin kuin itsemääräämisoikeus, mutta tarkemmissa perusteluissaan esimerkiksi sille, milloin holhous on hyväksyttävää ja milloin ei, ne päätyvät kuitenkin yleensä nojaamaan ”puhtaampien” teorioiden – ideaalityyppien – ajatuksiin.⁴⁸

Kysyin tämän luvun alussa, onko itsemääräämisoikeutemme universaalin yksilön vai positionaalisen ryhmän jäsenen oikeus. Libertarismissa, toimintakykyetiikassa ja utilitarismissa vastaus on universaali, sosialismissa, hoivaetiikassa ja kommunitarismissa puolestaan positionaalinen. Kysyin myös, onko itsemääräämisoikeus kellä tahansa yksilöllä vai vain niillä, jotka täyttävät jotkin rationaalisuutta tai moraalisuutta koskevat ehdot. Vastaus kaikissa muissa teorioissa kuin Millin liberaalissa utilitarismissa on, että yksilön on oltava teorian sanelemalla tavalla järkevä tai eettinen saadakseen päättää omasta puolestaan. Myös muihin alussa mainitsemiini kysymyksiin on oikeudenmukaisuuden kartan myötä saatu vastaus. Kommunitaristien mukaan aito itsemäärääminen voi koskea vain perinteisten, spontaanisti muotoutuneiden ryhmien jäseniä, kun taas identiteettietikot suovat oikeuden myös itse itsensä ryhmiksi tunnistaneille. Kaikissa tapauksissa se, kuka tai mikä on ”itse”, mitä ”määrääminen” tarkoittaa ja minkälaisesta ”oikeudesta” on kysymys omien, muiden ihmisten ja instituutioiden velvollisuuksien kannalta, määritetty oikeudenmukaisuusteorian ennakko-oletusten mukaan.

Onko esittämäni holhouksen ja oikeudenmukaisuuden risteytys pelkkä silmänkääntötemppu, jolla vapauden rajoitukset saadaan oikeutettua suhteellistamalla ne hyvin muotoutuneisiin poliittisiin teorioihin? Millin liberaalista näkökulmasta on, mutta mitä asiasta pitäisi muuten ajatella? Ehkä sopivin vastaus on sanoa, että tietynlaisesta uusiokielen käytöstä on varmasti kysymys mutta että oikeu-

46 Cohen 1995.

47 Dworkin 1981a; 1981b.

48 Häyry 2018; 2019.

denmukaisuuden kartta tuo kuitenkin tilanteeseen tiettyä selkeyttä. Kun joku väittää puolustavansa yksilön itsemääräämisoikeutta ja silti olevansa valmis rajoittamaan sitä joillakin holhoavilta kuulosavilla tavoilla, kartta auttaa ymmärtämään, minkälaisesta taustaideologiasta tai poliittisesta moraalista yhdistelmä todennäköisimmin kumpuaa.

Lähteet

- Ahola-Launonen, Johanna (2015) The evolving idea of social responsibility in bioethics: a welcome trend. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 24, 204–213.
- Ahola-Launonen, Johanna (2016a) Humanity and social responsibility, solidarity and social rights. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 25, 176–185.
- Ahola-Launonen, Johanna (2016b) Social responsibility and healthcare in Finland: the luck egalitarian challenge to Scandinavian welfare ideals. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 25, 448–465.
- Aristoteles (1991) *Politiikka*. Suom. A. M. Anttila. Teokset VIII. Helsinki: Gaudeamus.
- Berlin, Isaiah (1969) Two Concepts of Liberty. Teoksessa Isaiah Berlin (1969) *Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press (alkup. 1959).
- Cohen, G. A. (1988) *History, Labour and Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Cohen, G. A. (1989) On the currency of egalitarian justice. *Ethics* 99, 906–944.
- Cohen, G. A. (1995) *Self-Ownership, Freedom, and Equality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, G. A. (2009) *Why Not Socialism?* Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Dworkin, Ronald (1981a) What is equality? Part 1: Equality of welfare. *Philosophy and Public Affairs* 10, 185–246.
- Dworkin, Ronald (1981b) What is equality? Part 2: Equality of resources. *Philosophy and Public Affairs* 10, 283–345.
- Feinberg, Joel (1984) *Harm to Others*. New York, NY: Oxford University Press.
- Feinberg, Joel (1985) *Offense to Others*. New York, NY: Oxford University Press.
- Feinberg, Joel (1986) *Harm to Self*. New York, NY: Oxford University Press.
- Feinberg, Joel (1988) *Harmless Wrongdoing*. New York, NY: Oxford University Press.
- Fukuyama, Francis (1992) *The End of History and the Last Man*. New York, NY: Free Press.
- Gilligan, Carol (1982) *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gylling (Häyry), Heta (1991) *The Limits of Medical Paternalism*. Lontoo: Routledge.
- Habermas, Jürgen (1984–1987) *The Theory of Communicative Action I-II*. Käänt. Thomas McCarthy. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (2003) *The Future of Human Nature*. Käänt. William Rehg, Max Pensky & Hella Beister. Cambridge: Polity Press.
- Harsanyi, John (1982) Morality and the Theory of Rational Behaviour. Teoksessa Amartya Sen & Bernard Williams (toim.) *Utilitarianism and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 39–62.
- Hobbes, Thomas (1999) *Leviathan eli kirkollisen ja valtiollisen yhteiskunnan aines, muoto ja valta*. Suom. Tuomo Aho. Tampere: Vastapaino (alkup. 1651).
- Häyry, Matti (1994) *Liberal Utilitarianism and Applied Ethics*. Lontoo: Routledge.
- Häyry, Matti (2000) *Ihannevaltio: historiallinen johdatus yhteiskuntafilosofiaan*. Helsinki: WSOY.

- Häyry, Matti (2001) *Mahdollisimman monen onnellisuus: utilitarismin historia, teoria ja sovellukset*. Helsinki: WSOY.
- Häyry, Matti (2007) Utilitarianism and Bioethics. Teoksessa Richard Ashcroft, Angus Dawson, Heather Draper & John McMillan (toim.) *Principles of Health Care Ethics*. 2. laitos. Chichester: John Wiley & Sons, 57–64.
- Häyry, Matti (2009) The Moral Contestedness of Selecting “Deaf Embryos”. Teoksessa Kristijana Kristiansen, Simo Vehmas & Tom Shakespeare (toim.) *Arguing about Disability: Philosophical Perspectives*. Lontoo: Routledge, 154–168.
- Häyry, Matti (2010) *Rationality and the Genetic Challenge: Making People Better?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Häyry, Matti (2012) *Ihminen 2.0: geneettisen valikoinnin ja parantelun eettiset kysymykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Häyry, Matti (2014) Bioetiikka. Teoksessa Sami Syrjämäki & Toni Kannisto (toim.) *Logos-ensyklopedia*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Häyry, Matti (2015) What do you think of philosophical bioethics? *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 24, 139–148.
- Häyry, Matti (2018) Doctrines and dimensions of justice: their historical backgrounds and ideological underpinnings. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 27, 188–216.
- Häyry, Matti (2019) Justice and the possibility of good moralism. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 28, 236–263.
- Häyry, Matti (2020) Hyötyä tavoitteleva ihminen. Teoksessa Vilma Hänninen & Elisa Aaltola (toim.) *Ihminen kaleidoskoopissa: ihmiskäsitysten kirja tutkimassa*. Helsinki: Gaudeamus, 105–127.
- Häyry, Matti & Tuija Takala (2016) Coercion. Teoksessa Henk ten Have (toim.) *Encyclopedia of Global Bioethics*. Cham: Springer.
- Häyry, Matti & Tuija Takala (2018) Paternalismi ja pakottaminen. Teoksessa Juha Räikkä (toim.) *Yhteiskuntafilosofia*. 2. laitos. Kuopio: UNIPress, 69–82.
- Jonas, Hans (1984) *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*. Käänt. Hans Jonas & David Herr. Chicago, IL: Chicago University Press (alkup. 1979).
- Juntunen, Matti & Lauri Mehtonen (1982) *Ihmistieteiden filosofiset perusteet*. 2., tarkistettu painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Kass, Leon R. (2002) *Life, Liberty and the Defense of Dignity: The Challenge for Bioethics*. San Francisco, CA: Encounter Books.
- Kohlberg, Lawrence (1981) *Essays on Moral Development Vol. I. Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice*. San Francisco, CA: Harper & Row.
- Kohlberg, Lawrence (1984) *Essays on Moral Development Vol. II. The Nature and Validity of Moral Stages*. San Francisco, CA: Harper & Row.
- Lagerspetz, Eerik (1990) Hobbes, luonnontila ja tulkinta. Teoksessa Kaarlo Tuori & Jaana Matikainen (toim.) *Yhteiskuntasopimuksesta yhteisöön*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 29–44.
- Locke, John (1995) *Tutkielma hallitusvallasta: tutkimus poliittisen vallan oikeasta alkuperästä, laajuudesta ja tarkoituksesta*. Suom. Mikko Yrjönsuuri. Helsinki: Gaudeamus (alkup. 1689).
- Loewy, Erich H. (1997) What would a socialist health care system look like? A sketch. *Health Care Analysis* 5, 195–204.
- MacIntyre, Alasdair (1981) *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame, IN: Indiana University Press.
- Marx, Karl (1974) *Pääoma: kansantaloustieteen arvostelua 1*. Moskova: Edistys (alkup. 1867).
- Mill, John Stuart (1996) *On Liberty and The Subjection of Women* (On liberty alkup. 1859). Ware, Hertfordshire: Wordsworth.
- Mill, John Stuart (2000) *Utilitarismi*. Suom. Kari Saastamoinen, Seppo Sajama & Marko Järvenpää. Helsinki: Gaudeamus (alkup. 1861).
- Nozick, Robert (1974) *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Blackwell.

- Nussbaum, Martha (1998) *Sex and Social Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Nussbaum, Martha (2006) *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Nussbaum, Martha (2011) *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Patoluoto, Ilkka (1986) Positiivinen vapaus ja Jumala: John Locke. *Ajatus* 43, 87–100.
- Rawls, John (1971) *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rousseau, Jean-Jacques (1997) *Yhteiskuntasopimuksesta, eli, Valtio-oikeuden johtavat aatteet*. Suom. J. V. Lehtonen. 3. painos. Hämeenlinna: Karisto (alkup. 1762).
- Sandel, Michael (1982) *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sandel, Michael (2007) *The Case Against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Sandel, Michael (2009) *Justice: What is the Right Thing to Do?* Lontoo: Penguin Books.
- Sen, Amartya (1992) *Inequality Reexamined*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, Amartya (2011) *The Idea of Justice*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Sihvola, Juha (1994) *Hyvän elämän politiikka: näkökulmia Aristoteleen poliittiseen filosofiaan*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Sivenius, Hannu (1986) Jean-Jacques ja vapaus. *Ajatus* 43, 216–241.
- Takala, Tuija (2002) Justice for All? The Scandinavian Approach. Teoksessa Rosamond Rhodes, Margaret P. Battin & Anita Silvers (toim.) *Medicine and Social Justice: Essays on the Distribution of Health Care*. New York, NY: Oxford University Press, 183–190.
- Takala, Tuija (2009) Gender, Disability and Personal Identity: Moral and Political Problems in Community Thinking. Teoksessa Kristijana Kristiansen, Simo Vehmas & Tom Shakespeare (toim.) *Arguing about Disability: Philosophical Perspectives*. Lontoo: Routledge, 124–133.
- Weber, Max (1922/1978) *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley, CA: University of California Press.